

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E BİR TÜRK DÜŞÜNÜRÜ: MEHMET İZZET

Dr. Öğr. Üyesi Ufuk BİRCAN

Dicle Üniversitesi Felsefe Bölümü

ufuk.bircan@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.3352195>

Özet

1891-1930 yılları arasında yaşayan Mehmet İzzet, kısacık ömründe felsefe, ahlak ve sosyoloji alanında pek çok kitap, makale ve çeviri faaliyetlerinde bulunmuştur. II. Meşrutiyetle beraber Osmanlı'da siyasi ortamdaki değişimlere koşut bir şekilde fikri hayatta da çok hızlı ve çeşitli düşünce hareketleri baş göstermiştir. Mehmet İzzet de Ziya Gökalp, M. Şemseddin, M. Şerafeddin gibi pek çok kişiyle beraber bu fikri ortamda İslam Mecmuası'nda makaleler kaleme almıştır. II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde millet ve milliyetçiliğe materyalizm ve pozitivism felsefi atmosferinde yaklaşımlar varken Mehmet İzzet, meseleye pozitivist, maddeci, ırkçı bir bakışla değil; millet ve milliyetçiliğin bir mefkûre olarak anlaşılması yönünde çalışmalar yapmıştır. Onun bu konudaki düşüncelerinin Ziya Gökalp'in ciddi bir eleştirisi olduğu da açıktır. O, ele aldığı sorunları en az Batılı düşünürler kadar sistematik ve detaylı, bir o kadar da eleştirel tarzda irdelemiştir. Bu makalenin amacı, Mehmet İzzet'in Cumhuriyet Türkiye'sinde felsefe ve sosyolojinin kurumsallaşmasındaki öncü rolünü belirtmek ve temel meseleleri nasıl ele aldığını ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Mehmet İzzet, Ahlak, Akıl, Millet, Milliyet, Dil

A Turkish Thinker from the Ottoman State to the Republic: Mehmet İzzet

Abstract

Mehmet İzzet, who lived in a short life between 1891 and 1930, had many books, articles and translations in the fields of philosophy, ethics and sociology. In parallel with the changes in the political environment in the Ottoman State with the II. Meşrutiyet, the intellectual life was very rapid and various movements of thought started. Mehmet İzzet, along with many people like Ziya Gökalp, M. Şemseddin, M.Şerafeddin, wrote articles in İslam Mecmuası in this intellectual environment. While there were materialist and positivist philosophical approaches to the nation and nationalism in the Second Constitutional Era and early periods of the Republic, Mehmet İzzet worked to explain nation and nationalism as an ideology, not in a positivist, materialist and racist stance. It is clear that Ziya Gökalp criticized his thoughts on this case. He examined the problems he dealt with in a systematic, detailed and critical manner as much as the Western thinkers did. The aim of this article is to indicate the leading role of Mehmet İzzet in the institutionalization of philosophy and sociology in the Republican Turkey and to show how he handled the fundamental issues.

Keywords: Mehmet İzzet, Moral, Ratio, Nation, Nationality, Language

Giriş

1891'de İstanbul'da doğan Mehmet İzzet, lise eğitimini Galatasaray Sultanisi'nde tamamladıktan sonra yüksek öğrenimine bir müddet hukuk fakültesinde devam etmiş, fakat II. Meşrutiyetle birlikte 28 arkadaşıyla gittiği Paris Sorbonne'dan felsefe lisans dördüncü sınıfı okumadan 1913 yılında İstanbul'a dönmüştür. İstanbul'a dönüşünü müteakip beş yıl boyunca Adnan Adıvar ile Hilal-i Ahmer'de çalışmış, bu esnada İlk makalesi olan "Zenon ve Muakipleri"ni Bilgi Mecmuası'nda yayınlamıştır. I. Dünya Harbi'nden sonra çeşitli işlerde çalıştıktan sonra Tıp Fakültesi ve Mülkiye Mektebi'nde Fransızca muallimliği yapmıştır. Evkaf Nazırı Hayri Bey'in yeni usul medresesinde Avrupa

felsefesi okutmaya başlamıştır. 1919'da İstanbul Darülfunun'da Felsefe Tarihi muallimliğine atanmıştır. O sıralarda Darülfunun'da oluşturulan şubelerden "Ulûm-u Şer'iyye" ve "Ulûm-u Edebiye" sonra birleştirilmiş ve bir müdüre havale edilmiştir. Bu arada şubeye müdürlük yapanlardan birisi de Mehmet İzzet bey olmuştur.¹ Mehmet İzzet'in Darülfunun "Ahlak" şubesine muallim olarak atanmasında etkili olan hususlardan birisi felsefi çevirileridir ve Abel Rey'den yaptığı Ameli ve Nazari Ahlak tercümeleri başta gelir. Mehmet İzzet Darülfunun'daki felsefe öğretiminin iki hedefinin bulunduğunu şöyle ifade etmiştir: "Bir taraftan bilimi besleyen ve büyüten bir akademi olmak, öte taraftan ma'mur, deneyimli iş adamı, devlet kurumlarında belli saatlerde çalışan sorumlu şahsiyetler yetiştiren bir yüksek okul olmak."² O, birbirine zıt görünen bu iki amaçta pratik için teorinin şart olduğunu, çünkü felsefenin yaşantıya dair sorunların çözümlenmesi için de şart olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre, bilim ve felsefenin belli şahıs ve kurumların inhisarında olmaması ve felsefede anlatılan konuların sadece kitaptan öğrenilemeyip öğrencilerin hocaları tarafından kurulan fikirler arası münasebetlerini takip etmesi gerekir.

1924'te Ziya Gökalp'in ölümüyle Ahlak ve Felsefe çalışmalarına ara vererek Ziya Gökalp'in Büyük Adamlar problemini "İçtimaiyat, Muasır Hayat ve Büyük Adamlar" başlığı altında ve üç seri makale halinde yayınlar. Mehmet İzzet, sosyal meseleler, felsefe ve ahlak çalışmaları göz önüne alınarak Cumhuriyet'in ilanı sonrasında İstanbul Üniversitesi'nde müderrislik görevine getirilmiştir. Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte sosyoloji derslerinde okutulmak üzere Yeni İçtimaiyat Dersleri 1927-1935 yılları arasında Öğretmen Okulu ve liselerde okutulmuştur. 1927'de Türk Felsefe Cemiyeti çalışmalarına katılan Mehmet İzzet, Hayat Mecmuası'nda da yazmaya başlar. Aynı yıl Karl Vorlander'den Felsefe Tarihi'ni çevirir. 1928 yılında Ahlak Felsefesi çalışmalarına başlar fakat bitiremez. Höfdding'ten Din Felsefesi çevirisi hastalığı yüzünden yarım kalır. Sağlığı iyice bozulduğu için Felsefe Tarihi, Ahlak ve Fransızca derslerini vermeyi bırakmak zorunda kalır. Hastalığının tedavisi için Mehmet Emin Erişirgil'in yardımıyla Paris'e kültür ataşesi olarak gönderilir sonra Berlin'e sevk edilir. Son derece hasta olmasına rağmen Husserl'in fenomenoloji felsefesi ile ilgilenmiş fakat lösemi tedavisinden dolayı bir çalışma yapamaz. Osmanlı döneminde felsefe eğitimi için ilk gönderilenlerden olan Türk Felsefeci ve sosyolog Mehmet İzzet, 8 Aralık 1930 yılında 39 yaşında vefat eder ve Berlin'de Hasenheid Türk mezarlığına defnedilir.³

II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı fikir dünyasında mekanist evrimcilik, materyalizm ve pozitivism en çok yayılan fikri akımlardandı. Osmanlı geleneksel düşünce geleneğine karşı bu fikri hareketler Avrupacılığı ve dönemin modernitesini temsil ediyordu. Ziya Gökalp, Osmanlı'yı zora sokan bu fikri çatışmaları ve çeşitliliği toplayarak Platon'un felsefesini, idealist hamlenin köklerini geçmişin hatırlanmasından çıkarmaya gayret etmiştir. Gökalp pozitivist felsefenin üç hal yarasını eklektik bir yapıda ele alıp onun eksiklerini göstererek, pozitivismin Meşrutiyet için bir hareket getirmesi yönünde düşüncelere sahipti. Ayrıca şunu da ifade etmek gerekir ki o yıllardaki pek çok düşünce akımı Gökalpçiliğe karşıydı. Bu duruma örnek vermek gerekirse: "a) Tarihi Maddeciler

¹ Ülker Öktem, "Darü'l-Fünun'da 'Felsefe'", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, Sayı: 10, 1999, s. 168.

² Öktem, "Darü'l-Fünun'da 'Felsefe'", ss. 171-172.

³ Coşkun Değirmencioğlu, *Mehmet İzzet (1891-1930) Hayatı Eserleri Sosyal Felsefesi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1987, ss. 1-16.

onun sosyolojik spritüalizmine, b) Mesleki İctimai, zihinci ve soyut sosyoloji görüşüne, c) Bergsonculuk pozitivizmine, d) Memleketçilik turancılığına hücum ediyorlardı"⁴. Cumhuriyet döneminde tüm bu dağınıklığı toparlamak ve aşmak gerektiğini düşünenlerden birisi Mehmet İzzet olmuştur. O, tüm bu dağınıklığa bir disiplin sağlamak ihtiyacını hissetmiş ve Batı felsefesini birebir takip etmeden yeni bir fikri hareketin doğmasını bir mecburiyet olarak görmüştür.

I- Mehmet İzzet'te Felsefe

Alaycı ve şüpheci bir karaktere sahip olan Mehmet İzzet, o günlerdeki Bergsonculuk, Darwinizm, Pragmatizm ve Pozitivizm gibi fikri hareketleri moda ve geçici fikirler olarak görmüş, bir gün etkilerini kaybedeceğini, dolayısıyla fikir tarihine bağlı olan kişilerin okunması gerektiğini söylemiştir. O, bu gibi moda düşüncelere kendisini kapıran bir düşünür olmamıştır, hatta idealist olduğunu söylemek bile mümkün değildir. Fakat, Hilmi Ziya Ülken "Türkiye'de Düşünce Tarihi" adlı eserinde Mehmet İzzet'i felsefi idealizm başlığı altında incelemiştir. Ancak Mehmet İzzet'in idealist olduğu fikrine ihtiyatlı davranmak gerekir. Çünkü idealizm kavramı Ziya Gökalp ve Mehmet İzzet'te "ideal" şeklinde kullanılmıştır. M. İzzet'in idealizminin tam bir idealizm anlamıyla kullanılmadığı açıktır.⁵ Bununla birlikte Mehmet İzzet idealist filozofları incelemiştir. Onu idealist filozofları araştırmaya iten sebeplerden biri dini düşüncenin modern eğitimde etkinliğini kaybetmesi, bir diğeri ise dini düşünceden boşalan yeri doldurmaya çalışanların insaniyetçi fikirlere yönelmesidir. Düşünce serüveninde sosyolojiden felsefi çalışmalara geçen, felsefe tarihi ile başlayıp ahlak felsefesi ile devam eden, sonraları felsefi idealizme ve daha sonra da Husserl fenomenolojisine yönelen M. İzzet, Gökalp'in sosyolojizmine ahlakı toplum belirliyorsam sorumluluğumuzun yeri neresidir ve bireyin sorumluluk almasını tercih etmesinin değeri nedir sorularıyla eleştirel bir tavır takınarak toplumsal determinizm yerine bireyin özgürlüğünü tartışmaya koyulmuştur. Toplum mu birey mi önceliklidir sorusuna bunlardan birini tercih ederek cevap vermenin kolaylık olacağını, soruna çözüm getirmeyeceğinin bilincinde olan M. İzzet, Alman idealistleri gibi bir sentezle cevap vermenin daha doğru olacağını ifade etmiştir. "Ona göre birey ve toplum, daha geniş terimlerle hürriyet ve zorunluluk birbiriyle çelişmek şöyle dursun, birbirini tamamlayan ve bir bileşim içinde eriten iki kavramdır. Hürriyeti zorunluksuz, zorunluğu hürriyetsiz düşünmek mümkün değildir".⁶ İdealizmin soyutlama yoluyla yaptığı felsefenin güçlüklerinin farkında olan M. İzzet, J. M. Baldwin'in metodu dahil Echart ve J. Böhm'nin görüşlerinden faydalanmış, sosyal evrimcilik ve integral insanlık düşüncelerini terkip etmeye çabalamıştır. Buna benzer şekilde M. İzzet, Gökalp'in büyük adamlar meselesini, büyük adamların yaratılışı ve sosyal hayatın determinizmi arasındaki iki karşıt tezi, hürriyet ve zorunluluğu, Hegel ve Croce'nin idealist diyelektik senteziyle çözmeye çalışmıştır. Toplum hayatında büyük adamın özgürce eylemlerine toplumsal zorunluluk olduğu kadar bu hayatın zorunluluklarını determine eden de ona karşıt özgürlüklerin olmasıdır.

⁴ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yay., İstanbul 1994, s. 433.

⁵ Ahmet Emre Dağtaşoğlu, "Türk Düşünce Tarihi'nde Mehmet İzzet'in Yeri ve Önemi", *Kutatgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, Sayı 18, 2010, s. 124.

⁶ Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, s. 436.

Aristoteles'ten Hegel'e kadar felsefe yapmanın ve düşünmenin önündeki engellerden birisinin acılar ve savaşlarla meşgul olma olduğu söylenir. Hatta Hegel'in felsefe yapmak için bir milletin ihtiyaçla bunalmaması gerektiğini söylemesi de bu düşüncenin bir örneğini vermektedir. Osmanlı'da büyük savaşlara ve buhranlı döneme şahitlik eden Ziya Gökalp de felsefenin zor olmayan dönemlerde yapılabileceğini söylemektedir. Buna göre, felsefi düşünüş ancak ihtiyaçlarından kurtulan, özgür kalan insanlar tarafından yapılır. Mehmet İzzet ise bu iki düşünürün aksine felsefenin hayatın her anında yapılabileceğini: "İnsanlığın faciası –azameti de sefaleti de- hep şundandır: yaşarken düşünmeye mecburuz. Fakat düşüncemiz yalnız vasıtalarımız hakkında bizi aydınlatabilir. Gayelerimizi anlamaya, onların kıymet ve hakikatini ölçmeye gelince, bu istek, çoğu zaman insana yabancıdır."⁷ Ziya Gökalp'in "Türkçülüğün Esasları"nı yayınladığı dönemlerde Mehmet İzzet savaş yıllarında kıvranan milliyet düşüncesinin felsefedeki önemine vurgu yapmış, felsefenin rolünü dile getirmiştir. Mehmet İzzet, felsefe merakının savaştan sonra tekrar arttığını, tercüme kitapların çoğaldığını ifade etmiştir. Bu merakın sadece Batılı felsefelerin (Bergson, Durkheim, Kant gibi filozofların) takibiyle değil özgür düşünceyle, kendimize ait fikirlerle ortaya konması gerektiğini ileri sürmüştür. Pozitif bilimlerle uğraşanların felsefeyi boş bir meşgale olarak görmelerine karşın Mehmet İzzet müspet ilimlerin birbiriyle olan ilişkilerinin dahi aralarındaki birliği ve kainattaki kanunları anlamının, bu dağınıklığın ancak felsefenin tamamlayıcı özelliğiyle üstesinden gelineceğini belirtmiştir. O, insanın sadece nazari akıldan ve bilimlerden ibaret olmadığı, bir de gönül ve kalp, irade ve istek yönünün bulunduğu göz önüne alınırsa düşünce ve irade birlikteliğini de yine felsefenin kuracağını söylemiştir. Ona göre, her ne kadar bugünkü filozofları anlamak için Platon'a kadar geri dönmek icap etse ve bu çağın filozofu eski düşünceleri içinde barındırsa da kendi orijinalliğini ancak böyle ortaya koyabilir. Filozoflar arasındaki düşüncelerin birbirleriyle çarpışması dolayısıyla ortaya çıkan orijinal fikirler de içinde yaşanan toplumun bilinçlenmesine yol açar.⁸ Ayrıca Mehmet İzzet felsefe merakının artık eskisi gibi kainatı kuşatıcı bir şekilde fizik ve metafizik alemdeki her şeyi inceleme imkanına sahip olmadığını belirtmiştir. İslam dünyasındaki felsefenin şaşaalı döneminden bugüne felsefi bir gelenek aktarılmamışsa da bu sorunun çaresinin zahmetli de olsa, ciddi bir metodolojiyle tatminkar bir seviyeye ulaştırılabileceğinin mümkün olduğunu öne sürmüştür. Felsefecinin sistem kurmadaki samimi görevinin de çeşitli fikirleri sistemleştirmek olduğunu söylemiştir. Örneğin Batı felsefesinde Pascal'ın ortaya çıkışına kadar İspanyol Yahudi düşünürü Pugiş Fidel ve diğer Raimon Marti, Aquina'lı Aziz Thomas ve Albertus Magnus gibi Ortaçağ düşünürlerinin Gazali, İbn. Rüşd gibi İslam filozoflarının fikirlerini işleyerek kendilerine ait sistemli felsefeler üretmişlerdir. M. İzzet böylece kendi düşünürlerimizin milletlerarası üne kavuşmasının ancak bu şekilde eski filozoflarımızı tetkikler sonucunda kendi sistematik felsefelerini kurmalarıyla mümkün olacağını belirtmiştir.⁹ Mehmet İzzet, yeni kurulan Cumhuriyet'teki felsefecilerin azlığı, iktisadi zorluklar ve toplumsal düzenin oturmamışlığı gibi müşkül durumlara rağmen felsefi düşünceye olan alaka ve merakın giderek artacağı konusunda ümitvar olmuştur.

Mehmet İzzet, bugün güncelliğini devam ettiren üniversiteleşme problemini bir fikir olarak "Fikirde Adem-i Merkeziyet" isimli makale çalışmasında ele almıştır. Bu makalenin

⁷ Değirmencioğlu, *Mehmet İzzet (1891-1930) Hayatı Eserleri Sosyal Felsefesi*, s. 88.

⁸ Değirmencioğlu, *Mehmet İzzet (1891-1930) Hayatı Eserleri Sosyal Felsefesi*, ss. 90-92.

⁹ Değirmencioğlu, *Mehmet İzzet (1891-1930) Hayatı Eserleri Sosyal Felsefesi*, s. 95.

temel iddialarından birisi bugünkü medeniyetin artık bir şehir medeniyeti olması, dolayısıyla şehirlinin köylüye nazaran tüm sanat ve ilim faaliyetlerini bünyesinde toplaması nedeniyle şehrin cazip bir yer haline gelmesidir. Bazı yerlerde tek bir şehir o ülkenin merkezi haline gelerek ilim adamlarını, filozofları, sanatkarları ve edebiyatçıları kendi bünyesinde toplamayı başarmıştır. Bunlara örnek bir şehir olan Paris üniversiteyi de kendi bünyesinde barındırmaktadır. Bunun bir nedeni de Fransız ihtilalinin getirdiği merkezîyetçilik olsa gerektir. Almanya örneğinde Berlin, Münih gibi şehirler birbirlerinden ayrı bir şekilde hem üniversiteye, mecmualar ve basına, sanat ve sanatçılara sahiptir. Mehmet İzzet siyasi ve fikri adem-i merkezîyeti birbirinden ayırt etmiş ve fikri manadaki merkezîyetçiliğin diğer şehirleri zayıf bırakacağı düşüncesinde olmuştur. Ona göre: "İlim ve sanat, memleketin her tarafına serpilip büyüdüğü nisbette, halkın çoğunluğunun ondan yararlanması kolaylaşır. Bilim adamlarının ve san'atçıların, memleketin her tarafına dağıldığı nisbette, duygu ve düşünce konuları artar ve (böylece de) fikir hayatı zenginleşir."¹⁰ Böylece yüksek öğretimi bilim ve sanat açısından öncü kabul ederek ülkenin farklı yerlerine yaygınlaştırılması fikrini taşıırken hem de toplumun ve ülkenin faydasına olacağı düşüncesinde olmuştur.¹¹ Mehmet İzzet Osmanlı'da yüksek öğretimin adem-i merkezîyet fikrine uygun olduğunu, eğitimin İstanbul başta olmak üzere Kahire, Şam, Bağdat, Bosna, Kazan gibi şehirlerde ilim tahsil edildiğini, ancak son zamanlarda ilim tahsilinin İstanbul'da merkezileştiğini, bunun da sebebinin mezunların iş bulma galesi olduğunu söylemiştir. Bununla birlikte merkezleşmenin farklı nedenlere bağlı olarak geliştiğini ve bunun takdirinin de tarihçiler tarafından değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Cumhuriyet'le beraber Ankara'nın başkent olmasıyla ağırlık merkezinin değişeceğini de söylemiştir. O, nüfusun artmasıyla birlikte mahalli ihtiyaçlara dayalı olarak büyük şehirlere yakın yerlerde yeni ilim ve sanat merkezlerinin açılmasının faydalı olacağını ileri sürmüştür. Nitekim M. İzzet Cumhuriyet döneminin fikri faaliyetlerinin ve teşkilatlanmanın adem-i merkezîyetçi usulde olması gerektiğinin altını çizmiştir.¹²

M. İzzet, "Akıl ve Gönül Bir Bütündür" isimli makalesinde Ziya Gökalp'in kültür ve medeniyetin ayrı olduğu fikrine karşı çıkmış ve akıl ve gönlün bir bütün olduğu fikrini bunun üzerinden tartışmıştır. Gökalp'in kültür ve medeniyeti birbirinden ayırmasında olduğu gibi akıl ve gönlün de birbirine tezat teşkil ettiği fikrinin tartışılmaya başladığı bir süreçte kimilerinin akli yüceltip gönlü alçalttığını, kimilerinin de gönlü yüceltip aklın gücünü küçültme yoluna gittiğini belirtmiştir. O, insanlığın ilk zamanlarından bugüne hayatın başlangıç ve sonuna dair akla güvenildiğini, bugün ise bazılarının kavramların insanı öldürdüğüne inandığını söylemiştir. Ona göre teorik ilim üzerine bina edilen teknoloji ve sanayi dünyası başarısını, aklın faaliyetleri ile elde edebilmiştir. Bu durum sosyal hayatta ve düşünce dünyasında bir takım değişikliklere sebep olmuştur. M. İzzet bunlardan ilkinin ilmin başarılarının aklın faaliyet alanını sınırlandırması diye belirtmiştir. Buna göre akıl tecrübe sınırlarını aşmadan insana rehber olmuştur. Fakat bu ilke kabul edildiğinde insanın ruhsal ve duygusal yönünde bir daralma olmuş ve insan metafizikle bağını kurmak için akla değil mevhumlara ve müphem yönlere eğilmiştir. Yani saf akıl insanın bütünlüğünü oluşturan ruhsal yönünü eksik bırakmıştır. İkinci olarak aklın

¹⁰ Değirmencioğlu, *Mehmet İzzet (1891-1930) Hayatı Eserleri Sosyal Felsefesi*, ss. 102-103.

¹¹ Rahmi Karakuş, "Mehmet İzzet'in 'Fikirde Adem-i Merkezîyet' Makalesinin Düşündürdükleri", *Akademik İncelemeler Dergisi*, Sayı 1, Cilt 1, 2006, s. 75.

¹² Değirmencioğlu, *Mehmet İzzet (1891-1930) Hayatı Eserleri Sosyal Felsefesi*, s. 105.

müdahalesi ve rehberliğinin insanın her yönüne egemen olma isteğini doğurmuş, aklın bu müdahalesi yüzünden gönlün üste geçmesiyle aklın zarar vereceği fikri ön plana çıkarılmıştır. Üçüncüsü, ülkemizde olduğu gibi ilim sahibi ama ahlaksız, utangaç, aciz ve gagesiz kişiler karşısına azimli ama ilimden yoksun kişiler çıkmıştır. İkinciler baskın çıktığı için birincileri başarısız göstermişlerdir. Buradaki gerçeklik durumu, ilim erbabının uygulama alanında dar faaliyete sahip olduğunu açığa çıkarmıştır. Dördüncü olarak maddi ilimler yükseldikçe ahlaki ilimlerin zayıfladığını iddia etmiştir. Ona göre hisleri öldürmemek, hayattan zevk almak ve imanla yaşamak isteniyorsa akıl sahasını gönül alanından ayırmak icap eder.¹³ Bununla birlikte M. İzzet bu dört durumu açıkladıktan sonra gönlün de tek başına insanın toplumsal ve vicdani yönünü doyuramayacağı fikrini ileri sürmüştür. Fikirle tutku arasındaki mücadelede düşüncenin dürtülere yenilmesinin sebebi olarak ilmi kavramların gerektiği kadar ve açık bir şekilde kavranılmamış olmasından kaynaklandığını dile getirmiştir. Mehmet İzzet'in akıl-gönül bütünlüğüyle ilgili merakını celbeden husus ilim neden mukaddesatı yıksın sorusundan mülhemdir. İlim geliştikçe toplumsal olayların yaşantıdaki kanunlarını ortaya çıkarması eski alışkanlıkların sosyoloji ilmine göre değiştirilmesini gerektirir bir durum değildir. Yeni ilmi araştırmaların, mesela Durkheim'in yeni çevrilen "Dini Hayatın İbtidai Şekilleri" her dinin kendisine ait bir öz ve hakikat içerdiğini ve toplumun akıl dışı olmadığını göstermiştir. Ziya Gökalp ise ilmin ve fennin yardımıyla Türkün kendine has değerlerini, asıllarını irdelemiştir ve onun araştırmaları da akıl ile gönül arasında bir uçurumun olmadığını ortaya koymuştur.¹⁴ Mehmet İzzet "Ruh Bir Bütündür" isimli makalesinde akıl ve gönül bütünlüğüne benzer bir fikirle ruhun bütünlüğü üzerinde durmuştur. O, Halil Nimetullah'ın Milli Mecmua'daki makalelerine Hayat Mecmuası'ndaki yazılarıyla karşılık vermiş ve mantığın ayırlamayacağını, çünkü ruhun bütün olduğunu ileri sürerek konuyu tartışmıştır.¹⁵

II- Mehmet İzzet'te Sosyal Felsefe

Mehmet İzzet sosyal felsefesinde çağdaş düşünürlerden farklı bir bakış açısına sahip olmuştur. O, insana ve topluma, bilgi ve değerlere, din ve ilahiyata, tarihe ve medeniyete ve bunlarla ilişkili sorunlara ideolojik bir çerçevede yaklaşmamıştır. M. İzzet çalışmalarının merkezine aldığı konuları siyasi ve ideolojik bakış açısıyla değil de hakikat, hayır ve güzellik çerçevesinde ele almıştır. O, "İctimaiyat, Muasır Hayat ve Büyük Adamlar" isimli makalesinde bu bakışını kendisi şöyle sunmuştur: "Şüphesiz bu gün biz hakikat için hakikat, san'at için san'at, Allah aşkına taat, (ibadet), kanun namına adalet isteriz. İlim adamının, san'atkârın, dindarın kıymetini ancak, ilmine, san'atına, dine olan hizmetiyle ölçeriz. Başlangıçta insanlar belki yaşayabilmek için öğrenirler, sevişmek için bezenirlerdi. Fakat bu gün ise, hakikat ve güzellik için yaşıyoruz. Güzelliği seven hakikat ve hayra kendiliğinden meyleder. Zira hakikat ve hayırdan güzel bir şey yoktur."¹⁶ Sözlerinde açığa çıktığı üzere Mehmet İzzet'in sosyal felsefesinde hakikati, hayrı ve güzeli merkeze aldığı anlaşılmaktadır.

Mehmet İzzet'in etkilediği ve onun görüşleri üzerinden eserler kaleme alan Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ve Hilmi Ziya Ülken'in etkilendikleri noktalara işaret etmek

¹³ Değirmencioğlu, *Mehmet İzzet (1891-1930) Hayatı Eserleri Sosyal Felsefesi*, ss. 108-110.

¹⁴ Değirmencioğlu, *Mehmet İzzet (1891-1930) Hayatı Eserleri Sosyal Felsefesi*, ss. 112-114.

¹⁵ Değirmencioğlu, *Mehmet İzzet (1891-1930) Hayatı Eserleri Sosyal Felsefesi*, ss. 115-127.

¹⁶ Değirmencioğlu, *Mehmet İzzet (1891-1930) Hayatı Eserleri Sosyal Felsefesi*, s. 36.

gerekmektedir. "Fındıkoğlu, Hilmi Ziya Ülken ile birlikte, Türk sosyolojisinde Ziya Gökalp ve Prens Sabahaddin ile başlatılabilecek zincirin, hocası Mehmet İzzet'ten sonra gelen halkasını oluşturur. Ayrıca hem akademik ve öğretim faaliyetleri, hem de teşkilatçı çalışmalarıyla Türk folkloru alanındaki araştırmacıların da önde gelen isimlerindedir. Akademik çalışmalarının yanında öğretmenliğe başladığı yıllardan itibaren gerek Anadolu ve gerekse İstanbul gazete ve dergilerinde yayımladığı yüzlerce ilmi ve popüler yazı, halkla ve öğrencileriyle sürekli ve samimi ilişkileri, onun dikkate değer özelliklerindedir."¹⁷ Z. F. Fındıkoğlu, hocası Gökalp'ten farklı olarak Türk İslam kültürüne ve Osmanlı yükseliş dönemi düşünürlerine ayrı bir önem vermiştir. "Fındıkoğlu, Emile Durkheim ve Le Play okullarından etkilendiği kadar hocası Mehmet İzzet ve Fransız filozofu Frederic Rauh'tan da etkilenmekle birlikte hiçbir zaman taklit seviyesinde kalmamış, bu düşünürlerin zıt gibi görünen fikirlerini olabildiğince birbirleriyle bağdaştırmaya çalışmış, tenkit etmiş ve onları tamamlamıştır. Bu husus, onun Türkiye'de milli bir sosyoloji akımının ve düşünce geleneğinin kurulmasına yaptığı önemli bir katkıdır. Ona göre Prens Sabahaddin ile Gökalp ekolleri bağdaşmayan iki sosyoloji cereyanıdır."¹⁸ Prens Sabahaddin aşırı ferdiyetçi tutumu benimserken Ziya Gökalp buna karşın bireyi destekleyen bir devletçilikten bahsetmiştir.

Z. F. Fındıkoğlu, Gökalp'in sosyolojisinin etkin olduğu bir dönemde M. İzzet'in hiç bir siyasi ve fikri angajmana girmeden Durkheimcı Gökalp sosyolojisini, Sorbonne'da derslerini takip ettiği Durkheim ve F. Rauh'tan etkilenecek eleştirdiğini ifade etmektedir. Durkheim'in dogmatik sosyolojisi Türkiye'de Fransa'da olduğundan daha ziyade el üstünde tutulmakta iken M. İzzet diğer pek çok mütefekkinden beslenerek Gökalp'in tesirlerini azaltmaya çalışmıştır. "Onun içtimaiyatçılığında «mes'eleleri halletmek değil, hallederken yeni düşünce vesileleri araştırmak» hassasını bulan bir hükmü, Mehmet İzzet'in seciyesini göstermek itibarıyla, tam yerinde saymalıdır."¹⁹ Fındıkoğlu'na göre M. İzzet'in araştırmacı yönünün Türk sosyolojisindeki durgunluğu aşacak seviyede olduğuna işaret etmiştir. Z. F. Fındıkoğlu da F. Rauh'un "Ahlak Tecrübesi" adlı eserini tercüme etmiştir. Bu tercüme yapmasındaki amacı da M. İzzet'in düşüncesini oluştururken F. Rauh'un etkisini, takip ettiği yolları ve ahlaki, sosyolojik düşünceleri anlamaya çalışmak ve ortaya koymak olarak belirtmiştir.²⁰ O, M. İzzet'in yerli ve yabancı etkilerini sistematik biçimde birleştirerek yerli bir gelenek oluşturmaya çalışmıştır. Örneğin Namık Kemal'in hürriyet iştiağını ve milliyet fikirlerini şiir ve yazılarıyla yaptığını Mehmet İzzet'in ilim ve felsefeyle yapmak istemesinin birbirine paralel olmasının bu iki mütefekkinin aynı dertlerin insanı olmasından kaynaklandığını belirtmiştir. "Fındıkoğlu, Namık Kemal ve Mehmet İzzet'i problematik açıdan bir devamlılık içerisinde görürken işaret ettiği hususlardan bir tanesi de konformizme isyan edişleridir. Ona göre bu iki Türk mütefekkinin arasındaki asıl ilişki "ahlak ve hukuk felsefeleri bakımından aynı prensibe sahip olmalarıdır."²¹ Görülüyor

¹⁷ Kemaleddin Taş, "Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun Sosyolojik Görüşleri", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 5, 1975, s. 608.

¹⁸ Taş, "Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun Sosyolojik Görüşleri", s. 609.

¹⁹ Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, *İçtimaiyat*, 3. Baskı, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul 1947, s. 171.

²⁰ Levent Bayraktar, "Mehmet İzzet'in Ardından", (Türk Düşünce Geleneğinde Mehmet İzzet Paneli, Hacettepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, 17 Kasım 2005-Ankara), Prof. Dr. Nihat Nürun'a Armağan, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 2007, s. 3.

²¹ Bayraktar, "Mehmet İzzet'in Ardından", s. 4.

ki Fındıkoğlu ve M. İzzet, zamanın moda görüşlerine ve insanı ahlaki bir varlık olarak görerek konformizmine başkaldırarak daha kalıcı düşüncelerin ülkeyi kalkındıracağına altını çizmeye çalışmışlardır.

III- Mehmet İzzet'te Millet ve Milliyet

Mehmet İzzet, "Milliyet Nazariyeleri ve Millî Hayat" isimli eserinde Batılı düşünürlerin millet ve milliyet hakkındaki tartışmalarından hareketle millet ve milliyeti iki şekilde değerlendirmiştir. Birincisinde millet ile milliyet arasındaki farka dikkat çekerek milliyeti potansiyel haldeki millet olarak görmüş ve bir milletin meydana gelmesinin ise siyasi bir yapı oluşturmasıyla mümkün olduğunu söylemiştir. İkincisinde ise millet kelimesini "tabi'iyet" anlamında almış ve milleti bir devlet içerisindeki bireylerin toplamı olarak görmüştür. O, millet kelimesini devlet esasına göre değil de milliyet esasına dayanarak kullandığını belirtmiştir. Mehmet İzzet, milliyeti biz şeklinde de kavramlaştırmıştır.²² O, milliyet mefkuresinin de diğer insani düşünceler gibi olanla olması gereken arasındaki zıtlığa dayandığını, insanın önceden bir milliyet fikrine sahip olduğunu ancak meselenin milli ile gayri millinin de önceden var olup olmadığının bilinmemesi olduğunu söylemiştir. Bazı düşünürlerin milliyet fikrinin çok eskilerden bu yana var olduğuna getirdikleri delilin ise bazı toplumsal duygular gibi milliyet duygusunun da insan vicdanında mevcut olduğu varsayımı üzerine kurulduğunu açıklamıştır.²³

Mehmet İzzet, Ziya Gökalp'in ideoloji ve idealini, onun gibi bir ve aynı şekilde değil, örneğin milliyetçilikle milliyetin ayrı kavram ve olgular olduğunu, politik olmayan bir biçimde ele almıştır. O, milliyetin olgusal mahiyetini sosyolojik akımlara göre değil insani değerlere göre incelemiştir. Bunun sebeplerinden birisi de 1900'lerin başlarında görülen sosyolojizme karşı duruşudur. O, millet, milliyet, din gibi kavramları sosyoloji kuramlarıyla değil de felsefeyle, iktisadın, ilmin elverdiği ölçüde diyalektik bir tarzda, bütüncül olarak ele almaya çalışmıştır. Mehmet İzzet Gökalp'in yaklaşımını sosyolojik bulurken kendisi ise felsefi yaklaşmıştır. Bu millet ve milliyet problemini de din ve tabiat fikirlerinden faydalanarak ideal hale getirmiş ve milliyeti diyalektik içinde insanîyet kavramıyla sentezlemiştir. İzzet, milliyetin ancak insanîyet kavramıyla bütüncül ve çağdaş olabileceğini, ancak bunun mümkün olması için insanın çok çalışması, iman ve irade gücü gerektiğini belirtmiştir.²⁴ Bu duruşunun temel nedeni ise insana bir bütün olarak yaklaşması olmuştur.

Sosyoloji, yapısı itibarıyla konulara deterministik yaklaştığından sosyal hayatı da mekanik çerçevede ele alma eğiliminde iken felsefe ferden ve toplumun yapısını soyutlama mecburiyetinde olmadan araştırmacının tüm eksiklerini gösteren bir niteliğe sahiptir. Sosyoloji ve felsefe arasındaki ilişkiyi bu şekilde kurduktan sonra Mehmet İzzet, Gökalp'in ideolojik ve politik bir silah olarak gördüğü milliyet fikrinin deterministik açıdan ele

²² Levent Bayraktar, "Mehmet İzzet Düşüncesinde İnsaniyete Açılan Pencere: Milliyet", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, 2007, s. 2.

²³ Mehmet İzzet, "Milliyet Nazariyeleri ve Millî Hayat", *Mehmet İzzet, Milliyet Nazariyeleri ve Millî Hayat Mehmet İzzet'in Hayatı, Eserleri ve Fikirleri Hakkında Yazılanlar*, Açıklamalarla Yeni Harflere Aktaran: E. Kılınç, Notlar ve İlavelerle Yayına Hazırlayan: Yahya Kemal Taştan, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018, ss. 84-90.

²⁴ Coşkun Değirmencioğlu, "Kriz ve Geçiş Döneminde Türk Düşüncesinde İki Çığır: Ziya Gökalp-Mehmet İzzet", *Mehmet İzzet Milliyet Nazariyeleri ve Millî Hayat Mehmet İzzet'in Hayatı, Eserleri ve Fikirleri Hakkında Yazılanlar*, Açıklamalarla Yeni Harflere Aktaran: E. Kılınç, Notlar ve İlavelerle Yayına Hazırlayan: Yahya Kemal Taştan, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018, s. 419.

alınamayacağını, çünkü bu fikrin müphem olduğunu şöyle ifade etmiştir: “Hayat ve Kainata ait nihai (en son) meselelerde olduğu gibi, sanki ‘milliyet’ meselesinde de bilinmez unsurlar var. Ferdî benliğimiz gibi, millî benliğimiz de bize ne kadar yakın, ne kadar hakiki ve inkâr edilmez gözükseler de bunların zulmetle (karanlıkla) çevrili olduğunu hissediyoruz.”²⁵ İzzet, milliyet kavramını hayatın ve dünyanın sonunda ulaşılabilecek beşeri hayatı devam ettiren, kainatın içindeki insan, toplum ve değerler arasındaki ilişkileri birbirine bağlayan ulaşılması gereken bir gaye olarak anlamıştır. Böylece o, milliyeti insani bir değer olarak gördüğü için sosyolojizme tezat teşkil eden bir düşüncede olmuştur. M. İzzet toplumların ulaşması gereken bir hedefinin olması durumunda dünyanın da bir anlamı olması gerektiğini, bu anlamı verenin de din ve felsefe olduğunu ileri sürmüştür. O, bu konuda Durkheim’ı değerlendirirken şöyle demiştir: “Durkheim, bize toplumların sanki ilah addedilmesini tavsiye eder. Fakat ‘vahdaniyet’ (Tanrının birliği) umdesine yükselebilmiş bir medeniyetin evlatları için, bu fani ve mütekessir (çoğalan) ilahların büyük bir şan ve şerefi yoktur... Aksi halde ‘Tarihi maddecilik’ kollarını açarak bize doğru yürür.”²⁶ M. İzzet bu sözlerinde olduğu gibi materyalist bakış açısını da eleştirmiştir. Kendi görüşü ise materyalizmin zıddı değil felsefi ve bütünsel bir bakış açısı olmuştur. O aynı zamanda sosyoloji eleştirilerinde de felsefi olmak gerektiği düşüncesinde olmuştur. Onun millet ve milliyet fikrine yönelmesindeki gaye döneminin gençlerine milleti sevdirmek ve yeniden filizlenen millet fikrinin felsefi tartışmalarını yapabilmektir. Bununla birlikte o millet ve milliyetçiliği birbirinden ayırmıştır. O, milleti devlet ile aynı kabul etmiştir, çünkü bunun politik ve hukuki manada gerçekleşmiş bir olay olduğunu söylemiştir. Ayrıca o, milli idealin kişiye belli sorumluluklar yüklediğini ve bu iradenin anlamının kutsal ve dinle ilgili olduğunu belirtmiştir.²⁷ Onun millet ve milliyet kavramlarını felsefi ve beşeri değerler çerçevesinde ele almasında Ernest Renan’ın etkisi ve yöntemini gören araştırmacılar olmuştur. Renan, milleti ruh ve manevi prensip olarak görmüştür ki bu milliyet prensibini meydana getiren iki şeyi şöyle belirtmiştir: “Biri geçmiş, diğeri şimdiki zamandır. (...) Geçmişte ortak şan ve şereflere, şimdiki zamanda ortak bir iradeye sahip olmak, şimdi de bunları devam ettirme, ‘iradesini’ taşımak. Bir millet olmak için işte temel şart bu.”²⁸ Mehmet İzzet, Renan’ın ele aldığı ruh ve manevi prensip konularını “Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat” adlı eserinde olanla olması gereken ilişkisi çerçevesinde incelemiştir. O, isteklerimizle olaylar arasında bir yakınlık olduğunu, bu yakınlık sebebiyle de milli hayatın bir ruhla ya da iradi bir bilinçlilikle açıklanamayacağını belirtmiştir. Milleti ve milli hayatı oluşturan irade ve hürriyet kavramlarının objektif bir şekilde araştırılması gerektiğini söylemiştir. İzzet, millet ile milliyetçiliği ayırırken ikincisinin Batı ülkelerinde yeni bir görüş haline geldiğini, bu görüşün de dünya hayatını hakiki bir dünya olarak göstermeye başladığını söylemiş, millet fikrinin maddi ve manevi bağlarını koparmadan dayanışma yoluyla milliyet bağlarının insanlara bu dünyada aranan olgunluk ve özgürlüğü sağlayacağını belirtmiştir. Bu doğrultuda vatan konusunda toprağı vatan yapan şeyin milli irade ve milli şuur olduğunu söylemiştir.

M. İzzet, diyalektik sentez fikriyle millet ve milliyet meselelerini çözüme kavuşturmak için “Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat” isimli eserini kaleme almıştır. M.

²⁵ Değirmencioğlu, *Mehmet İzzet (1891-1930) Hayatı Eserleri Sosyal Felsefesi*, ss. 39-40.

²⁶ Değirmencioğlu, *Mehmet İzzet (1891-1930) Hayatı Eserleri Sosyal Felsefesi*, s. 41.

²⁷ Değirmencioğlu, *Mehmet İzzet (1891-1930) Hayatı Eserleri Sosyal Felsefesi*, s. 49.

²⁸ Değirmencioğlu, *Mehmet İzzet (1891-1930) Hayatı Eserleri Sosyal Felsefesi*, s. 56.

İzzet, bu eserinde Friederic Rauh'un milliyet hakkındaki görüşlerini eleştirerek zorunluluğa dayanan açıklamaların toplum ve milli hayatı açıklamaya yeterli olmadığını belirtmiştir. Ona göre milli hayat ancak manevi hayat ile açıklanabilir. O, iki tür manevi hayattan bahsederek din hayatı ve milli hayatın birbirinden farkını şu şekilde ortaya koymuştur: "Din hayatı da milli hayat gibi manevidir. Şu farkla ki din hayatında manevilik, içeriğinden ayrılmış şekle aittir. Dinin maneviliği tabiat ve eşya ile bağına kesmiştir. Halbuki milli hayatta manevilik toprağa, insanlara, tabiata bağlanmıştır".²⁹ M. İzzet, Baldwin'in görüşlerinden mülhem olarak din ve milliyet arasında bir fark olduğunu, Baldwin'in insan ruhunun ilk olarak ilkel toplumların zihniyetinin madde ile birlikte anıldığını, ikinci olarak tabiat ve tabiat üstünün ayrıldığını ve son olarak da insan ruhunun tekrar tabiata dönerek ruhla alemin birleştiğini üç aşamalı bir şekilde göstermiştir. M. İzzet de Baldwin'in ruhla tabiatın parçalanmaz bütünlüğünden hareketle onun romantik teorisini kendi milliyet teorisine örnek almıştır. Ona göre "ilkel toplumlar tabiat içinde ve onunla şuursuz bir birlik halinde yaşamaktadırlar. Fakat ortaçağ medeniyetlerinde ruh ve tabiat ayrılışı onu takip etti. Gökalp'in ümmet devri ve kendisinin maddesiz ruh medeniyeti dediği budur. Fakat insan toplumları tekrar tabiata ihtirasla dönmeye başladılar. Hedefleri iç alemlerinden tabiatın fethine çevrildi."³⁰ İşte bu yeni insani ideal dönemine M. İzzet milliyet devri demektedir ve bu devrin Rönesans ile başladığını söylemektedir. Milliyeti teknik ve maddi ilerlemelerde dış şartlarda değil de insani ideallerde aramanın daha doğru olduğunu ifade etmektedir.

M. İzzet'in diğer bir öğrencisi olan Hilmi Ziya Ülken, onun Türk düşüncesindeki yerini belirlemiş ve kısmen onun görüşlerinin takipçisi de olmuştur. "Hilmi Ziya Ülken'in, 'Millet ve Tarih Şuuru' adlı eserinde yer alan; 'Gökalp ırkı, kavmi ve milleti ayırıyordu. 'Yeni Mecmua'daki makalelerinde 'Yeni Hayat'taki şiirlerinde açıkça ırkın ve milletin farklarını gösteriyor ve milletin kültür birliğine dayanması lazım geldiğini söylüyordu. Irk telakkisinin daha sarıh tenkidini sonra Mehmet İzzet, 'Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat' adlı kitabında yaptı."³¹ H. Z. Ülken, milliyeti ırka göre tasnif etmenin yanlışlığını "Umumi İctimaiyat" adlı eserinde eleştirerek göstermiştir. M. İzzet'in milliyet görüşleri daha Z. F. Fındıkoğlu ve H. Z. Ülken tarafından işlenerek Anadoluculuk ve memleketçilik görüşlerinde kendisine yer bulmuştur. "Memleketçilik, imparatorluk yıkıldığı sırada Osmanlılık, Turancılık ve İslamcılığa tepki olarak doğmuştur. Dedik. Daha dünya savaşı olurken Nüzhet Sabit'in *Vazife* dergisinde bu tepkinin izleri görüldü. Fakat bu henüz aydın bir şekil almamıştır. Osmanlıcılarda turancılığa, bir kısım batıcılarda İslamcılığa karşı tepki de daima iki soyut görüşün birbiriyle savaşından ibaret kalıyordu. Oysa memleketçiliğin bu üç akıma karşı aldığı tepki tavrı, gerçek vatan fikrinin, hayali bir vatan fikrine; somut bir görüşün, abstre (soyut) bir görüşe karşı tepkisi olduğu için ötekilerden çok farklı idi. Bu görüşün millet anlayışı her şeyden önce tarihte sınırları çizilmiş belirli bir vatan anlayışına dayanıyordu. Din birliği halinde anlaşılan ümmet veya milletlerarası dini cemaat, bir vatan teşkil etmediği gibi bir millet de değildir. Nitekim bir dil ailesi teşkil eden ırkın yaşadığı sınırsız topraklar da bir vatan değildir ve bu anlamda bir ırka millet denemez."³² H. Z. Ülken, bu şekilde Anadolucu Milliyetçiliğin gerek felsefi gerek sosyolojik temellerini atan

²⁹ Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, s. 437.

³⁰ Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, s. 438.

³¹ Bayraktar, "Mehmet İzzet'in Ardından", s. 5.

³² Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, s. 480.

kişinin M. İzzet olduğunun hakkını vermiştir. Çünkü M. İzzet, millet ve milliyetçiliği bir ırka dayalı anlamamış ve coğrafyanın, demografinin, ekonominin milli değerleri açıklamak için yeterli gelemeyeceğini, milliyetin mekanik ve zorunluluğa dayalı olmadığını, milli değerlerin ideal değerler, insani değerler ve ideal hayat ile neşv ü nema bulacağını savunmuştur. H. Z. Ülken, hocası M. İzzet'in milliyet konularındaki özgünlüğünü, bu idealist milliyetçilik fikrinin bizzat ona ait olduğunu, ondan önce böyle olmadığını, diğerlerinden farklı olarak olaylara siyasi ve sosyolojik olarak değil felsefi yaklaştığını ve düşünce dünyasında bunun böylece başarılabilmesini ifade etmiştir.

Sonuç

Yaşarken kıymeti pek anlaşılamayan Mehmet İzzet, dönemine göre değerlendirildiğinde ele aldığı felsefi meseleleri etraflıca tetkik eden nadir Türk düşünürlerinden birisi olmuştur. Üzerinde fikir yürüttüğü farklı ve çeşitli felsefi konularda aynı yaklaşım biçimini sergilediği anlaşılmıştır. Felsefeye yaklaşımı ve yüklediği anlamda olduğu gibi milliyet, devlet, insan, insanın aklı ve duygusu, ruh gibi konuları da yine bütünlükçü bakış açısıyla ele almıştır. Bu konuların dinden ve insanın dini yönünden bağımsız ele alnamayacağını göstermiştir. Millet mefhumunu anlamak için geçmişe saplanıp kalmamış istikbale yönelmeyi de başarmıştır. Bu özelliğiyle gelenekçi bir çizgisi olsa da çağ ile uyumlu olma kabiliyetini de gösterebilmiştir. O, Batı düşünürlerini takip ederken taklitçi olmadığı ve bir saplantıyla ezberlemediği gibi yerel, özgün, eleştirel bir felsefi yaklaşım ile yeni düşünce geliştirme ve felsefi eğitim gayretinde olmuştur. Onun Halil Nimetullah Bey'le mantık üzerine yaptığı tartışma ve Mustafa Şekip Bey'le metodolojik Bergson tartışmaları hep ilim ve hakikatin peşinde olduğunun bir göstergesi olmuştur.

Çağdaşlarının çoğu ilmi tartışmaları siyasi ve ideolojik çerçevede alırken Mehmet İzzet felsefi bir tavırla konulara eğilmiş ve aşk, hakikat, iman ve irade içsel gücünü destekleyen unsurlar olmuştur. Sorbonne'daki eğitiminden itibaren Batılı düşünürlerden yaptığı çevirilerle hem Batıyı takip etmiş hem de onu yeni yetişen felsefe öğrencilerine tanıtmış ve felsefeyle tartışma imkanına katkıda bulunmuştur. Böylece Mehmet İzzet Batı felsefesi ve İslam felsefesinden yaptığı çeviriler ve bu konularda verdiği derslerle, Türkçede ve Türkiye'de felsefe yapmanın mümkün olduğunu ortaya koymuştur.

Adem-i merkezîyet fikriyle Cumhuriyet'in ilk yıllarında Anadolu'nun çeşitli bölgelerine idealist bir tavırla ilim ve sanatın, yüksek öğretimin konusunu önemli görmüş ve yeni düşünceler üretimi için değerli bulmuştur. Cumhuriyet toplumunun ancak ilim ve sanatla, ilim ve hakikatle ve felsefi gayretle oluşturulabileceğinin altını çizmiştir.

Mehmet İzzet millet ve milliyet fikirlerini sosyolojik değil felsefi düzlemde incelemiştir. Onun millet ve milliyet fikirlerini ele almasındaki asıl gaye meşrutiyetten itibaren çalkantılı bir dönemin aşılmasının siyasi bir mecranın dışında ve üstünde, felsefi ve ideolojik olmayan bir çerçevede ele alınması gerektiğini düşünmüştür. Çünkü milliyetin açıklanmasında sosyoloji (sosyologlar) indirgemeci bir yaklaşım ortaya koyarken o bütüncül ve diyalektik bir yöntemle yaklaşmıştır.

KAYNAKÇA

- Bayraktar, Levent, "Mehmet İzzet Düşüncesinde İnsaniyete Açılan Pencere: Milliyet", **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, Cilt 4, Sayı 1, 2007, ss. 1-7.
- Bayraktar, Levent, "Mehmet İzzet'in Ardından", (**Türk Düşünce Geleneğinde Mehmet İzzet Paneli, Hacettepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, 17 Kasım 2005-Ankara**), Prof. Dr. Nihat Nirun'a Armağan, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 2007, s. 235-243.
- Dağtaşoğlu, Ahmet Emre, "Türk Düşünce Tarihi'nde Mehmet İzzet'in Yeri ve Önemi", **Kutatgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi**, Sayı 18, 2010, ss. 105-128.
- Değirmencioglu, Coşkun, "Kriz ve Geçiş Döneminde Türk Düşüncesinde İki Çıgır: Ziya Gökalp-Mehmet İzzet", **Mehmet İzzet, Milliyet Nazariyeleri ve Millî Hayat Mehmet İzzet'in Hayatı, Eserleri ve Fikirleri Hakkında Yazılanlar**, Açıklamalarla Yeni Harflere Aktaran: E. Kılınç, Notlar ve İlavelerle Yayına Hazırlayan: Yahya Kemal Taştan, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018, ss. 408-419.
- Değirmencioglu, Coşkun, **Mehmet İzzet (1891-1930) Hayatı Eserleri Sosyal Felsefesi**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1987.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, **İçtimaiyat**, 3. Baskı, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul 1947.
- Karakuş, Rahmi, "Mehmet İzzet'in 'Fikirde Adem-i Merkeziyet' Makalesinin Düşündürdükleri", **Akademik İncelemeler Dergisi**, Sayı 1, Cilt 1, 2006, ss. 67-75.
- Mehmet İzzet, "Milliyet Nazariyeleri ve Millî Hayat", **Mehmet İzzet Milliyet Nazariyeleri ve Millî Hayat Mehmet İzzet'in Hayatı, Eserleri ve Fikirleri Hakkında Yazılanlar**, Açıklamalarla Yeni Harflere Aktaran: E. Kılınç, Notlar ve İlavelerle Yayına Hazırlayan: Yahya Kemal Taştan, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018, ss. 75-218.
- Öktem, Ülker, "Darü'l-Fünun'da 'Felsefe'", **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)**, Sayı: 10, 1999, ss. 159-174
- Taş, Kemaleddin, "Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun Sosyolojik Görüşleri", **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 5, 1975, ss. 607- 620.
- Ülken, Hilmi Ziya, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Ülken Yay., İstanbul 1994.